

רשמי מסע בסלובקיה בעקבות יהדות מפוארת בת למעלה מ-1000 שנים

ביוני השנה יצאנו קבוצה של בני הדור השני (בחלקם בני שורדי שואה מסלובקיה) למסע בעקבות יהדות סלובקיה המפוארת. בדרכנו שמענו את סיפורה של ז'וז'י, גילינו שמות בני משפחה על קיר בית כנסת, ביקרנו במקווה שהפך לאתר הנצחה, במקום שהיה בו מחנה עבודה, ובאתרי הנצחה אחרים, סיירנו במוזיאונים לתולדות היהדות ונזכרנו בסיפורי הורינו ובני משפחותינו במקומות שבהם ביקרנו. הרצון לחקור עוד ועוד נשאר...

מאת: **ציפי אפלשטיין**

קבוצה של 20 אישה ואיש, בני הדור השני, יצאנו למסע בעקבות יהדות סלובקיה. ההתרגשות הייתה גדולה, עם הרבה חוויות ולמידה, ואני שמחה לשתף אתכם בחלקן. למסע הצטרפה חברת ילדות, בת של חבר-אח של אבי, אילנה.

קושיצה - הבית הוורוד

אוכלוסיית קושיצה, העיר השנייה בגודלה בסלובקיה, הייתה לפני המלחמה יהודית בחציה. העיר שוכנת בחלק של צ'כוסלובקיה שסופח להונגריה ב-11 בנובמבר 1938, בעקבות ועידת מינכן. הגענו לקושיצה. ירדנו מהאוטובוס. אילנה הייתה במצב של אי שקט והתרגשות. "אני חייבת למצוא את הבית של דודתי ז'וז'י. המשפחה גרה פה לפני המלחמה והבית עדיין עומד". היא חיפשה, כולנו חיפשנו וחלק מהחברים צילמו.



עכשיו היינו סקרנים. מי עומד מאחורי הבית הזה? כך זכינו להיחשף לסיפורה של ז'ז'י וייס (בראון), במפגש עם בתה אלישבע, ולצפות בסרט שנערך אודותיה תוך כדי טיול שורשים של משפחתה.

סיפור בגוף שלישי

ז'ז'י, היום בת 94, קוראת לסיפור קורותיה בשואה – "סיפור בגוף שלישי". רק כך, כשהיא יוצאת מה"אני" שלה, רק כך היא מסוגלת להתבטא.

ז'ז'י נולדה בקושיצה להוריה אליזבט וייס וד"ר ארתור וייס - שניהם ילידי סלובקיה. האב היה עורך דין ופעיל ציבור ידוע, בעל אות הגבורה הגבוה ביותר - ה"סיגנום לאודיס" (מדלית הכישרון הצבאי במלחמת העולם הראשונה). האם הייתה אישה אצילית, פילנטרופית ששיכנה בביתה פליטים במהלך המלחמה. ז'ז'י גדלה עם אחותה אגנס-אגי בבית אוהב ותומך.

אחרי הסיפוח להונגריה, בפברואר 1939, החלו לחול על היהודים החוקים האנטישמיים. באפריל 1944 הוקם גטו בקושיצה והמשפחה הועברה אליו. ז'ז'י בת 17 ואחותה אגי מאבדות את הוריהן, ומכאן מתפתל הסיפור ומתמשך על פני מחנות, ארצות, חום, כפור, אימה, עבודת פרך... כשז'ז'י מצליחה פעם אחר פעם להציל את עצמה ואת אחותה שמאבדת את רגליה בדרך.

המסע התחיל באושוויץ-בירקנאו והמשיך בלטביה, אסטוניה, שטוטהוף (פולין), גוטאבה, טאמבוב (רוסיה), מוסקבה עד החזרה הביתה לקושיצה. זהו סיפור המטלטל חורג מכל מה שאנחנו יודעים על כוחו ורוחו של אדם. זהו סיפור על תעצומות נפש ונאמנות מדהימה של אחות לרעותה.

בתמונות: "הבית הוורוד", שהוא בניין לשימור, לא הופצץ וחזר לבעלות המשפחה ובחזיתו ז'ז'י ואגי אחותה לפני המלחמה. משמאל – ז'ז'י ואחותה אחרי המלחמה.



"הבית הוורוד", שהוא בניין לשימור, לא הופצץ וחזר לבעלות המשפחה ובחזיתו ז'ז'י ואגי אחותה לפני המלחמה. משמאל – ז'ז'י ואחותה אחרי המלחמה.

העדות המצמררת על קיר בית הכנסת

בקושיצה נכנסנו לבית כנסת יפה ומרשים שבאפריל 1944 רוכזו בו היהודים לקראת שילוחם למחנות. על אחד מקירות בית הכנסת נותרה עדות כתובה בהונגרית: **21/4/1944 - אני פה. לא יודע/ת לאן לוקחים אותנו.** מי הכותב? לא ידוע. מצמרר!

על לוח אבן חקוקים שמות אנשים שנלקחו להשמדה ביניהם - HELENA SALOMONOVA. ליבי מחסיר פעימה. זהו שמה של אימי בתקופת המלחמה, אבל... זה לא ממש מסתדר עם מה שאני יודעת על המקום שבו שהתה באפריל 1944. בעזרת המדריך המקומי אני מנסה להבין ואז מזכרת - שם משפחתו של בעלה הראשון של אימי היה סלומון והוא אכן היה מקושיצה. על קיר ההנצחה הופיעו כמה שמות של משפחת סלומון ונראה כי אחת מבנות משפחתו גם היא נקראה הלנה - הפתרון הגיוני לתעלומה.

בארדיוב - הפתעה מיוחדת

במרכז היהודי קיימים עדיין בית הכנסת והמקווה הישן. פגשנו שם את שגריר ישראל החדש בסלובקיה מר איתן לבאון, שהגיע למפגש היכרות ראשון.



במקום גם אתר הנצחה מרשים ועליו חקוקים שמות. שם חיכתה לנו הפתעה נוספת - מורה ושני תלמידי תיכון סלובקים, דוברי אנגלית, שלומדים ועוסקים בנושא יהדות סלובקיה והשואה רצו לראיין אותנו כבני הדור השני, אבל גם אנחנו הצפנו אותם בשאלות. שמחה אותנו הידיעה שיש צעירים, לא יהודים שמתעניינים בשואה ובבני הדור השני לשורדים. המפגש עורר התרגשות רבה בקרב שני הצדדים.



התלמידים הסלובקים בפגישה עם בני הדור השני מישראל

מפגש עם המקומות שבהם הורי אילנה והוריי, שורדי השואה, עברו הכשרה לקראת העלייה לארץ.

זמן קצר לאחר השחרור ממחנות הריכוז וההשמדה הגיעו הורינו להכשרת נוער של "גורדוניה מכבי" בסלובקיה, לקראת ההגשמה בקיבוץ בישראל. הם, העירוניים, הועסקו בעבודת אדמה, הקימו אוהלים, חלבו פרות וגידלו תרנגולות.

במסגרת ההכשרה הגיעו לבקר נציגים, פעילי היישוב בארץ, ביניהם משה שרת, זלמן שז"ר ומשה סנה.

בפברואר 1949 עלתה הקבוצה ארצה, לקיבוץ גניגר. הם הגיעו נלהבים וחדורי רגשות ציוניים, אך חברי הקיבוץ הצעירים, שזה עתה "הקימו מדינה" בזו לעולים החדשים "הסבונים" ש"הלכו כצאן לטבח" שם באירופה. אחרי זמן קצר עזבה קבוצת העולים את הקיבוץ כשכל האידיאלים, שבהם האמינו, התנפצו.



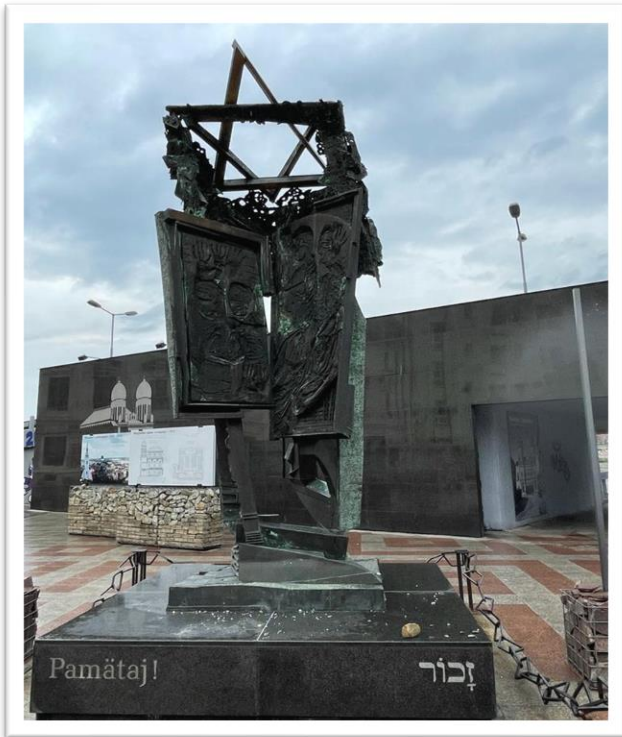
אריך פיינר והרברט פרידליך בהכשרה, עם דגל התנועה



מצעד דגלים ביום ההכרזה על הקמת מדינת ישראל בהכשרה בסלובקיה

בראטיסלבה - בירת סלובקיה

זיכרון שואת היהודים מונצח במקומות המרכזיים בעיר.



אתר ההנצחה לשואה במקום שבו עמד בית הכנסת שחרב



ביקרנו במוזיאון היהודי ובקברו של החת"ם סופר

76 שנים אחרי שהורינו הצטלמו ליד התיאטרון הלאומי הצטלמנו אילנה ואני, ממש באותו מקום שכמעט לא השתנה

הצילום שצלמו
ההורים ב-1946



אילנה ואני, ממש
באותו מקום שכמעט
לא השתנה - 2022



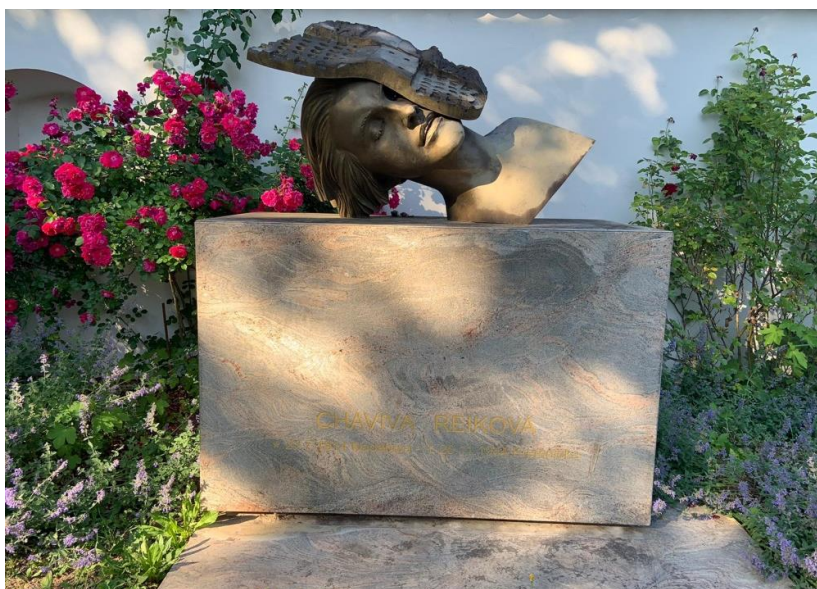
בחרנו לערוך את טקס הזיכרון בקרמניצה, ליד האנדרטה לזכר 747 הנרצחים, מהם 211 נשים ו-58 ילדים, בין השנים 1944-1945. כמחצית מהקורבנות היו יהודים, ביניהם הצנחנים חביבה רייק ורפי רייס שנרצחו ב-20 בנובמבר 1944.

מתוך מכתבו האחרון של רפי רייס ז"ל

"... הפעם ברצוני לומר לכם "שלום" מחדש. אין זאת הפעם הראשונה, אך הפעם הדבר הוא הרבה יותר רציני. כי לפי כל הסימנים הגעתי אם לא למטרתי אזי בוודאי לסיום חיי. הדבר נשמע באופן כל כך בנלי, שעל כורחי אני נאלץ לצחוק... ..ייתכן, כי במשך הזמן ייודעו לכם כמה דברים על חיי שחלפו מאז ראיתכם בפעם האחרונה.. לדאבוני לא תדעו את הכול אף פעם. באופן מדכא ביותר השפיעה עליי הידיעה שאהיה נוכח בשעת חיסול של המאות האחרונות של אנשינו. הוכרתי גם כך לראות בנפול הטובים ביותר על ידי שאליהם אצטרף מחר, או יותר נכון נצטרף. כי יחד עמי הולכת בדרך זו גם חביבה מ"מענית" בכרכור. תמונותיכם ליווני בדרכי וכאשר היה לי קשה הוצאתי את התמונות והייתי קצת "בבית"... אל תבכו אותי כי הלכתי בדרכי בעיניים פקוחות. אני בטוח בעצמי ואיני מתחרט על אף צעד אחד מאלה שעשיתי..."



הדלקת נרות זיכרון לזכר הנספים



בנסקה ביסטריצה - ביקור בגן לזכר חביבה רייק

זבולן - פארק הנשמות הנדיבות

550 יהודים חיו בזבולן לפני השואה ובבית הכנסת של הקהילה, המשמש היום חנות, רק לוח זיכרון מנציח את ייעודו המקורי. בבית הקברות היהודי הקטן, לצד המצבות, ישנו קבר אחים ל-149 קורבנות הנאצים - יהודים, פרטיזנים ואזרחים - שנרצחו במקום לאחר דיכוי המרד הסלובקי. התכנסנו להתייחדות עם זיכרון הנספים, וחברנו יוסי קלמר אמר קדיש.

לצד בית הקברות היהודי ראינו את "פארק הנשמות הנדיבות" שנועד לכבד את אזרחי סלובקיה, חסידי אומות העולם, שהצילו יהודים. לצידו מיצג מרשים הבנוי מ-5,000 אבנים קטנות שנקשרו בחוט מתכת והונחו על מסילת הברזל. על מנת לצפות במיצג יורדים אל מתחת למסילה ואז נגלה האור שבקצה המנהרה - מרשים!



האור שבקצה המנהרה

מחנה העבודה והריכוז המוכר פחות - סרד

המחנה הוקם בשנת 1941 כמחנה מעצר ועבודה עבור יהודי סלובקיה. החל מאביב 1942 שולחו היהודים ברכבות לעבודות כפייה והשמדה באושוויץ, זקסנהאוזן, ראוונסבריק, טרזין. הטרנספורט האחרון יצא מסרד ב-31.3.1945. ראינו שחזור של בתי המלאכה שבהם עבדו העצירים: חיטים, נגרים, מסגרים ועוד. התרשמנו מתנאי המחיה הקשים.



אחת המשפחות שעברו במחנה סרד



על יסודות המחנה, שחלקו מקורי וחלק משוחזר, הוקם מוזיאון.

בעקבות שקדובה והספר "שלוש שנים ללא שם"

לפני היציאה לסלובקיה פגשנו את פרופ' חנה יבלונקה שנתנה לנו הרצאת רקע על סלובקיה. היא סיפרה לנו את סיפורה של יוליה שקדובה שנולדה בשם יוצי פולדי באוגוסט 1914 בעיירה לבוצ'ה (ממנה הגיעה גם משפחתה של חנה).

ב-27 במרס 1942 נכנסה בשערי מחנה אושוויץ רכבת ועליה 999 נשים צעירות מסלובקיה שסברו לתומן כי הגיעו למחנה עבודה, לשהות בת שלושה חודשים. לרובן הייתה זו היציאה הראשונה אל מחוץ לגבולות ארצן. לימים יוגדר השילוח הזה "הטרנספורט הראשון שהגיע לאושוויץ במסגרת הפתרון הסופי". הקרקוע האייקוני, הסלקציה בתחנה - כל אלה טרם קרו.

בתוך חודשים ספורים נרצחו מרבית הנשים; כעבור שלוש שנים, בימיו האחרונים של המחנה, נותרו מהטרנספורט הראשון חמש נשים בלבד שיצאו לצעדות המוות מאושוויץ לגרמניה ושרדו. יוליה שקדובה היא אחת מהן. שנים ספורות לאחר השחרור העלתה יוליה את קורותיה על הכתב, בצורה אותנטית-ישירה. הספר הוא אחד מהתיעודים הבודדים שנכתבו כבר בשנות החמישים.



נסענו ללבוצ'ה היפה, אתר מורשת עולמית, במלאת 80 שנים לשילוח הבנות



מקום קסום בלבוצ'ה הצופן עבר כבד מימי מלחמת העולם השנייה

מה עוד ראינו?

בתי כנסת רבים ומיוחדים, רובם ריקים ומזנחים, המעידים על חיי קהילה יהודית תוססת לפני השואה. כמה מהם משמשים לאירועי העיר או העיירה.



עוד מסע בעקבות עברו של העם היהודי ועבר משפחותינו הסתיים,
אך המחשבות והרצון לחקור עוד ועוד נותרו כשהיו...